

МЕХАНИЗЪМ

ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗА И НАСИЛИЕТО

Въвеждането на механизъм за противодействие се налага от разбирането, че реален напредък в справянето с насилието и тормоза може да бъде постигнат само при прилагането на последователна и целенасочена политика, която се споделя и изпълнява от всички участници в образователния процес. Тази политика регламентира в дългосрочен план целите и задачите по отношение на превенцията на насилието, както и разписва конкретни роли, отговорности и процедури за действие при възникнали ситуации на насилие и тормоз.

КАКВО Е НАСИЛИЕ?

Съгласно параграф 1, т. 1-5 от допълнителните разпоредби на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето: „Насилие“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

„**Физическо насилие**“ е причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание, без разстройство на здравето.

„**Психическо насилие**“ са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя да осигури подходяща подкрепяща среда.

„**Сексуално насилие**“ е използването на дете за сексуално задоволяване. Сексуално насилие и злоупотреба над дете според определението на Световна здравна организация е „участието на дете в сексуални действия, които той или тя не разбира напълно и за които не е в състояние да даде информирано съгласие, или за които детето не е подготвено от гледна точка на развитието си и не може да даде съгласие, или които са в нарушение на законите или социалните табу на обществото“.

„**Пренебрегване**“ е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Насилието може да бъде от възрастен към дете, между деца и от дете към възрастен.

КАКВО Е ТОРМОЗ?

„Тормозът“ е специфичен вид насилие сред децата и е сред най-неуловимите форми на агресивно поведение и насилие. Но не всеки акт на насилие е тормоз. Тормозът между връстници е групов феномен. Случаите на тормоз се извършват в групова среда, в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни.

Тормозът, независимо от това как се упражнява, е много сериозно, оставящо травматични следи действие, защото тормозеният не може да се защити със собствени усилия. Тормозът не спира от само себе си, без външна намеса.

Ключови в разбирането за тормоза са следните характеристики:

1. злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи дете;

2. извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция, за да нарани другата физически или психически, да я унизи или изолира;

3. повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на насилие.

Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат описани като:

Физически тормоз, например, блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение.

Психически тормоз, например, подмятане, подиграване, закачане, обиди, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на личните вещи, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене; словесни изрази, които имат за цел да унижат и оскърбят детето на база раса, пол, религия, сексуалност, увреждане или друго, с което се подчертава различие от останалите. Когато е в група – под формата на изолиране, игнориране, изключване от групови дейности, избягване, одумване и разпространение на зловни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с децата, обект на тормоз.

Сексуален тормоз – представлява всяка форма на нежелано словесно, несловесно или физическо поведение със сексуален характер, имащо за цел или водещо до накърняване на достойнството на детето, и по-специално създаване на смущаваща, враждебна, деградираща (принизяваща), унизителна или обидна обстановка.

Виртуално насилие или тормоз е налице в случаите, които се осъществяват в дигитална среда чрез дигитални устройства.

По-голямата част от ситуацияите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои – от самите деца. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, когато не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между децата. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на децата, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват. Следното би могло да помогне за правилна оценка на ситуацията:

1. Ако децата се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно става дума за игра.

2. Ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно става дума за тормоз.

3. Ако детето не се чувства добре от закачките и подигравките, тогава поведението може да е тормоз.

4. Ако детето, към което са отправени подигравките, поиска от другото дете да спре и той или тя не спират да се подиграват, тогава става въпрос за тормоз.

5. Ако детето, което дразни, продължава да дразни или дразни отново и отново, това е тормоз.

6. Ако дразненето е за нещо, което детето не може да промени (височина, носене на очила, тегло, способност да чете, атлетически способности и пр.), тогава може да е тормоз.

7. Ако има и други хора наоколо, които наблюдават ситуацията и се окуражават или се присъединяват към ситуацията на подигравки, това е тормоз.

8. Ако едното дете е по-силно или по-популярно, по-голямо на възраст или повластно, това може да е тормоз.

9. Ако се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди децата да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз, е необходимо да се предприемат съответните стъпки, описани в механизма.

Физическото насилие и тормоз са формите, които възрастните най-често забелязват и затова често мерките за справяне обикновено са насочени именно към тях.

Психическото насилие и тормоз по-трудно могат да бъдат установени, тъй като не са така видими, а и децата, от своя страна, нямат нагласата да споделят с възрастните за своите преживявания. Проблемът се задълбочава, когато психическото насилие и тормоз, като обидните думи и прякори, социалното изолиране и други се подценяват от възрастните и се считат за нормална част от процеса на социализация и израстване на децата. Ето защо е важно да се обърне внимание още при първите признаци за съществуването на насилие тормоз.

Признаци, по които може да се разпознаят насилието и тормозът:

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;

- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едностранни отговори;

- безпокойство и крайности в поведението – от агресивност до пасивност; лоша представа за себе си – децата смятат, че са заслужили насилието;

- прекалена отстъпчивост на детето и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;

- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;

- детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си;

- агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;

- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или за нивото на развитие на детето;

- бягане и криене;

- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в детската градина, ниска самооценка;

- психосоматични симптоми като болки в стомаха, главоболие, гадене и др., оплаква се, че сънува кошмари и сънят му е нарушен;

- различни прояви на сексуализирано поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възраст).

Тормозът между деца спада към насилието над дете и се третира с мерките на Закона за закрила на детето. Според чл. 7, ал. 1 и 2 от Закона за закрила на детето всяко дете има право на закрила от насилие и всеки, на когото стане известно за

дете, преживяло насилие, е длъжен да сигнализира органите по закрила.

Причините за насилието и тормоза са много и комплексни и детската градина не би могла да повлияе на всички, но целта е успешно да се намалят тези фактори, които са свързани със средата в самата институция и които допринасят за проявата на насилие и агресивни модели на поведение. За сигурна образователна среда и нулева толерантност към насилие и тормоз са необходими:

- системни усилия за възпитаване у децата на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията;

- подобряване на физическата среда, която не съдържа предпоставка за изява на агресивното поведение и в същото време създава условия за формирането на групата като общност;

- работа с нагласите към ученето, които намаляват съревнователния елемент между децата за сметка на екипната работа и споделяне на проблеми в общността на групата,

както и проектно-базирано обучение, включително и изнесени дейности, които дават отлични резултати в тази посока;

- последователни стъпки за разбиране на последиците от насилието и тормоза и мерки за подкрепа на децата за справяне с неприемливото поведение, които не наблягат на наказанието.

Цялостната политика за противодействие се реализира на равнище детската градина и на равнище група, като на всяко едно от тези равнища се осъществяват дейности по превенция и интервенция (реакция).

Превенцията на насилие и тормоз включва комплекс от мерки, които имат за цел ограничаване и/или елиминиране на предпоставките и рисковите фактори, допринасящи за насилието. Превенцията поставя приоритет върху дейности на равнище група, например създаване на правила на отношения в групата, тематични дискусии, за обсъждане въпроси, които вълнуват или смущават децата, като по този начин се създава пространство за мислене и отработване на агресията чрез говорене, разиграване на ситуации, тяхното обсъждане и съответно осмисляне и развиване на нови умения и модели за ненасилствени отношения и поведение.

Интервенциите включват отговора на институцията при възникнали ситуации на насилие и тормоз. Това са последователни действия и мерки, които целят спиране и разрешаване на възникнала вече ситуация на насилие, тормоз и криза и се реализират като отчитат индивидуалните потребности на всяко дете, въввлечено пряко или косвено в ситуацията, като се прилага принципа на най-добрия интерес на детето.

РАЗРАБОТВАНЕ НА СИСТЕМА ОТ МЕРКИ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА СИГУРНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА:

1. Създаване на координационен съвет с ясни функции и делегирани отговорности, който да отговаря за планиране, проследяване и координиране на усилията за справяне с насилието и тормоза. Съветът се ръководи от педагогически специалист, определен от директора, и включва в състава си психолог/педагогически съветник, учители и родители.

2. Оценката и анализирането на ситуацията са от значение за планирането на дейности за изграждане на сигурна образователна среда. Оценката съдържа описание на следното: До колко са запознати заинтересованите страни с темата за насилие и тормоз? Какви видове и форми на насилие и тормоз има в детската градина? Колко често те се проявяват? Къде са местата, на които най-често се случват? Кой са участниците? Как се е реагирано до момента? Какво следва да се предприеме, за да бъде реакцията ефективна?

Резултатите от оценката и наличието на проблем се представят от координационния съвет и се обсъждат на тематичен педагогически съвет, на който участие могат да вземат всички заинтересовани страни.

3. Изготвяне на план за превенция и интервенция на насилието и тормоза.

Планът за изпълнение се изготвя и реализира от координационния съвет и се утвърждава от директора с продължителност от една учебна година, като се актуализира в началото на всяка учебна година. Планът включва описание на всички дейности по превенция и интервенция на ниво институция и ниво група и е индивидуален за всяка детска градина. В плана са очертани срокове и отговорности по изпълнение на дейностите по превенция и интервенция.

4. Планиране/Актуализиране на дейности по превенция

4.1. Дейности по превенция на равнище институция

- Създаване/актуализиране на етичен кодекс на училищната общност,
- Създаване на единни правила, които да станат част от Правилника за дейността на институцията.
- Внасяне на промени в Правилника за дейността на институцията при необходимост.

- Запознаване на цялата общност с определението, проявлението и последиците от насилието и тормоза.

- Повишаване квалификацията на педагогическия персонал за работа с програмите, включително реализиране на специализирани обучения за определени категории от работещите в институциите на предучилищното образование за превенция и справяне с насилието и тормоза.

- Информирани и актуализирани на информацията за наличните ресурси в общността - съществуващи услуги и програми за превенция и противодействие на насилието и тормоза в детската градина.

4.2. Дейностите за превенция на ниво група включват:

- Децата и учителят създават правила за поведение на групата;

- Обучителни дейности и работа с групата, в които водеща роля има учителя. При работата на равнище група следва да се прилагат всички форми на групова работа, дискусии, решаване на казуси, ролеви игри, споделяне на опит, като се използват възможностите на учебната програма, вкл. теми от глобалното, гражданското, екологичното, здравното и интеркултурното образование. Целта е да се създаде пространство, в което се говори открито за насилието и тормоза и се работи за формирането у децата на нагласи и социални умения за здравословно и ненасилствено общуване, емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др.

Основните теми могат да бъдат:

- Правата на децата и отговорностите, които те създават по отношение на околните.

- Ценностите – какво са, какви могат да бъдат, как се проявяват в поведението, как се прилагат в ежедневието?

- Какво представляват насилието и тормозът, разпознаваме ли ги, как можем и на кого да съобщаваме за случаи на насилие и тормоз?

- Какви са преживяванията на извършителя, последователите, потърпевшия и наблюдателите?

- Как се чувстваме, когато видим прояви на насилие и тормоз и какво правим? Какво можем да направим?

- Използване на подход, ориентиран към децата, на подхода за работа с връстници, осигуряване на условия за участие на децата, които да станат естествените помощници при реализирането на дейностите по превенция.

- Провеждане на тематични родителски срещи.

5. Дейности по интервенция

5.1. Дейности по интервенция на ниво институция задължително се включват в Годишния план за дейността на институцията и се приемат на първия педагогически съвет за учебната година. Включват:

- Водене на дневник със случаи и процедури за управление на информацията. В Дневника със случаи се описва следната информация: дата, група, участници, вид на насилие и ниво, какво е предприето като действие, подпис на служителя. На базата на вписаните ситуации координационният съвет извършва анализ и оценка на риска от продължаване на насилието и тормоза. Координационният съвет е отговорен за анализа и разпознаването на деца, които участват и се въвличат в ситуации на насилие и тормоз, без значение дали извършват проявите или са пострадали от насилието. От анализа координационният съвет дава становище за индивидуална работа по случай с дете, което се намира в ситуация на риск по смисъла на Закона за закрила на детето и Закона за предучилищното и училищното образование, предлага мерки и конкретни интервенции, които могат да бъдат индивидуална, групова

работа и др. Координационният съвет дава становище и насочва детето към допълнителна подкрепа за личностно развитие на дете в риск. Дневникът се съхранява при психолога или

педагогическия съветник, а при липса на такъв специалист – при друг член на координационния съвет, определен от директора на училището.

- Инициране на работа по случай, включително насочване на случая към други служби. Индивидуалната работа по случай с дете се осъществява интегрирано от мултидисциплинарен екип. При становище от координационния съвет в детската градина за инициране на работа по случай или ако не се свика Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция, психологът следва да иницира работа по случай с детето в детската градина.

Всеки служител в детската градина е длъжен при установяване на случай на насилие и тормоз незабавно да уведоми директора на институцията.

5.2. Дейности по интервенция на ниво група – отнасят се до всички ситуации на насилие и тормоз.

- Обсъждане между децата и учителя на групата с цел изясняване на възникнал проблем, влиянието върху всички участници и свидетели, последствията, както и възможните решения.

- Съвместни действия между учител и психолог и включване на външни специалисти.

- Използване на посредник при разрешаване на конфликта.

- Провеждане на тематична родителска среща.

6. Работа с родители - важна част от реализирането на цялостната политика и важно условие за нейната ефективност. Партньорството с родителите е необходимо както в случаи на превенция, така и в случаи на интервенция. Във всички случаи е необходимо родителите на участващите в ситуацията на насилие или тормоз деца да бъдат уведомени за случилото се, както и за предприетите от институцията действия за разрешаване на ситуацията.

Насоки към учителя за разговор с родителите:

- Добре е разговорът да бъде започнат със силните страни на децата и след това да се представи ситуацията;

- Добре е останалите родители от групата също да бъдат информирани за ситуацията и предприетите действия с цел изясняване на неизвестните и сваляне на напрежението. По този начин се ограничават различни интерпретации и спекулации поради непознаване на ситуацията. Родителите трябва да бъдат информирани, че критиките, обидите и negliжирането на другото дете или деца от тяхна страна са недопустими и само ще задълбочат конфликта.

- Разговорът трябва да бъде проведен на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се остави отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни точки;

- От разговора могат да бъдат изведени конкретни договорености – кой какво може да предприеме и какво се очаква като резултат. Конструктивно е учителят да дава конкретни препоръки на родителите какво биха могли да направят и да обсъжда дали това е според възможностите им. По преценка учителят може да насочи родителите за консултация с психолог, или с други специалисти при необходимост.

Насоки за работа с родители, когато не съдействат:

В случай, че родителите отказват да съдействат или по някакъв начин саботират действията на детската градина, учителят следва да се обърне към координационния съвет и случая да се обсъди.

7. Ресурсна обезпеченост

7.1. Ръководството на институциите в системата на предучилищното и училищното образование е необходимо да осигурява:

- ежегодно обучение на служителите по теми, свързани с насилието и тормоза с обучени специалисти за интервенция в ситуации на тормоз в институцията, а при липса на такива да се обърне към външни за институцията специалисти, които са обучени за интервенция в ситуации на тормоз;

- информация, материали по темата за насилието и тормоза в детската градина, информация за наличните ресурси в общността и други.

7.2. Министерството на образованието и науката е необходимо да осигурява:

- проучване на необходимостта от повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в областта на справяне с тормоза в образователните институции;

- обучения чрез включване на тематични области, свързани с насилието и тормоза, в Националната програма за квалификация, посредством оперативни програми и други.

Настоящият документ има характер на задължителен при разработване на цялостни политики и програми, свързани с насилие и тормоз, и при справяне в случаи на насилие и тормоз.

Приложения:

Приложение 1: Класификация на формите на насилие и тормоз и предприемане на съответни действия

Приложение 2: Насоки за интервенция

Приложение 3: Кога, кой и къде може да подава сигнал за дете в риск?

Приложение 4: Примерни инструменти за оценка

УТВЪРДИЛ:

/Н. Георгиева- директор/

**КЛАСИФИКАЦИЯ НА ФОРМИТЕ НА НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ И ПРЕДПРИЕМАНЕ
НА СЪОТВЕТНИ ДЕЙСТВИЯ**

Нива на насилие и тормоз	Отговор на институцията	Документиране	Последователност на процедурите на 3 интервенция
<p>ПЪРВО НИВО - НАРУШАВАНЕ НА ПРАВИЛАТА:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на физическо насилие са например: леко удряне, бутане, щипане, драскане, дърпане на коса, хапане, подритване, замърсяване или разрушаване на нечия собственост. • Форми на психическо насилие са например: в омаловажаване, клюкарстване, обиждане осмиване, засрамване, подвикване, ругане, клеветене, подигравки, унижение, заплахи ,нецензурни коментари, изключване от групови или дейности, предпочитания, базирани на различие, разпространяване на слухове. • Форми на сексуално насилие са например: показване на неприлични 	<p>На първо ниво действията се предприемат от учител заедно с родител, като се осъществява педагогическа работа – индивидуално, за група на деца/ученици или за съвместни цялата група/клас.</p> <p>При наличие на щети от материален характер – те се възстановяват.</p> <p>Ако педагогическата работа не дава резултат и насилственото поведение се повтаря, последствията са по-сериозни, то тогава и следва се да предприемат действия, предписани за ситуации от второ или трето ниво.</p>	<p>Ситуациите от първо ниво не се регистрират в Дневника със случаи, защото са първа проява на насилие и не се тълкува като тормоз.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници 2) учителят подробно се информира за случилото се от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. 3) Уведомяване на родител от учителя. 4) Консултации – предприемане на индивидуални разговори с участниците от учителя. 5) Мерки и действия от страна на учител – решение, което удовлетворява страните и служи за пример на наблюдателите. 6) Проследяване на изпълнението на предприетите мерки и действия.

<p>жестове и действия, намиране на вербален тормоз със сексуално съдържание, разпространение на истории и изображения със сексуален подтекст, съблазняване от друго дете или възрастен, злоупотреба с власт при подстрекаване, изнудване, склоняване и/или принуждаване към сексуални действия.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на кибернасилие са например: обидни колажи, снимки, видеа, коментари, обаждания използване на език на омраза. 			
<p>ВТОРО НИВО – ПОВТАРЯНЕ НА ЕДНИ И СЪЩИ НАРУШЕНИЯ НА ПРАВИЛАТА ИЛИ НАСИЛИЕ С ПО-СЕРИОЗНИ ПОСЛЕДИЦИ - ТОРМОЗ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на физически тормоз са например: шамаросване, удряне, стъпкване или късане на в дрехи, ритане, обграждане, плюене, отнемане и разрушаване на нечия собственост, дърпане на нечий стол изпод него, дърпане за уши или 	<p>На второ ниво действията се предприемат от учител заедно с психолог или педагогически съветник, председател или представител на координационния съвет и задължително участие на родител, като се уведомява директора.</p> <p>По преценка се подава сигнал сигнал до ОЗД и/или полицията.</p> <p>Координационният съвет прави оценка</p>	<p>Ситуацията на тормоз се описва в Дневника със ситуации от свидетеля на случилото се или учителя.</p> <p>Възстановяване на щети при наличие на такива.</p>	<p>1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници.</p> <p>2) Учителят подробно се информира за случилото от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. Всеки служител, който е станал свидетел на насилието, може да подаде сигнал към ОЗД.</p> <p>3) Учителят съобщава на Координационния съвет за случая. Прави се оценка на случая и по преценка директорът подава от името на институцията до ОЗД и/или полиция и се инициира работа по случай.</p>

<p>коса.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на психически тормоз са например: изнудване, заплашване, несправедливо наказание, забрана за общуване, отхвърляне и манипулация, подигравки, отправени пред цялата група, публично унижение, обиди; интригантстване, разпространяване на слухове, публично отхвърляне и игнориране, неприемане, манипулиране и използване. • Форми на сексуален тормоз са например: сексуално докосване, показване на порнографски материали, показване на интимни части на тялото и сваляне на дрехи, подтикване или принуждаване към сексуални действия, заснемане в сексуални пози. • Форми на кибертормоз са например: непоискано заснемане и разпространяване на снимки и видео, злоупотреба с 	<p>на риска и може да даде становище за инициране на работа по случай.</p> <p>Ако присъствието на родител не е в най-добър интерес на детето, например би го наранил, застрашил безопасността му или би нарушил училищната процедура, следва да се уведоми директора, който следва да се обърне към отделите за закрила на детето.</p>		<p>4) Уведомяване на родител.</p> <p>5) Мерки и действия – работа на координационния съвет: анализ на ситуациите от регистъра и предприемане на работа по случая.</p> <p>6) Проследяване на изпълнението на предприетите мерки и действия.</p>
--	--	--	--

<p>влогове, блогове, форуми, социални мрежи, заснемане и разпространение без разрешение, унизителни за детето снимки/видео, кражба на профил и използване език на омраза.</p>			
<p>ТРЕТО НИВО – СИСТЕМНА ЗЛОУПОТРЕБА, КАКТО И СИТУАЦИИ, В КОИТО СЪЩЕСТВУВА ОПАСНОСТ ЗА ЖИВОТА И ЗДРАВЕТО ЗА КОЙТО И ОЗД ДА Е ОТ УЧАСТНИЦИТЕ В СИТУАЦИЯТА:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на физически тормоз са например: сбиване, задушаване, събаряне, причиняване на изгаряния и други наранявания, намущкване с остър предмет, провесване от прозорец или високо място, ограничаване на движението, лишаване от храна, излагане на ниски или високи температури и заплашване с оръжие. • Форми на психически тормоз са например: 	<p>На трето ниво се уведомява незабавно и/или органите на полицията. Действията на ниво институция се предприемат от директора заедно с координационния съвет със задължителното участие на родител и компетентни власти, организации и услуги(центрове за социална работа, здравни центрове, отдел закрила на детето, полиция и др.).</p> <p>Ако присъствието на родител не е в най-добър интерес на детето, например би го наранил, застрашил безопасността му или би нарушил училищната процедура, директорът следва да информира отделите за закрила на детето, центъра за</p>	<p>Ситуациите на тормоз от трето ниво се описват в Дневника със случаи, като по тях се предприема интензивна работа, включваща всички участници; правят се оценки на потребностите и план за действие, както и се инициират процедури в съответствие със Закона за закрила на детето, Наредба за приобщаващото образование, Закона за предучилищното и училищното образование.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници. 2) Учителят подробно се информира за случилото се от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. Незабавно се уведомява директорът и се подава сигнал към ОЗД и/или органите на полицията. 3) Уведомяване на родител. 4) Консултации – индивидуални разговори с участниците. 5) Мерки и действия от страна на координационния съвет, интензивна работа по случай, информиране и насочване към други служби и/или услуги от страна на директора. Ако друга организация или услуга е въввлечена в работата с детето, институцията установява връзка с тези организации или услуги и синхронизира дейностите. 6) Проследяване на изпълнението на предприетите мерки и действия.

<p>предприемане на сплашване, изнудване със сериозни заплахи, насилствено отнемане на пари и вещи, клетви, които накърняват сериозно достойнството, публично унижение, ограничаване на движението, склоняване за употреба на психоактивни вещества, включване в антисоциални групи и организации, изолация, групово измъчване на индивид или група и организиране на банди, последиците от които нанасяват други.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на сексуален тормоз са например: съблазняване от друго дете, злоупотреба с власт при подстрекаване, изнудване, склоняване и/или принуждаване към сексуални действия, блудство, изнасилване, кръвосмешение. • Форми на кибертормоз са например: повторно действие на непоискано заснемане и разпространяване 	<p>социална работа и/или полицията.</p> <p>При материална щета се съставя Протокол за възстановяване на щетата.</p>		
--	---	--	--

<p>на снимки и видеозаписи, злоупотреба с влогове, блогове, форуми, социални мрежи, профили и лични данни, заснемане без разрешение, заснемане и разпространение на сцени на насилие, разпространение на записи и снимки и видео на детска порнография.</p>			
---	--	--	--

НАСОКИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ

1. Прекратяване на ситуация на насилие и тормоз.
2. Подход за възстановяване на щетата.
3. Действия при тежък инцидент или при повторна ситуация на насилие или тормоз.
4. Насочване на детето и неговите родители към програми и услуги в общността.
5. Действия при насилие на дете срещу член на екипа на ДГ.
6. Действията при насилие на възрастен срещу дете.

Намесата и справянето с конкретни ситуации на тормоз и насилие е част от цялостната политика на ДГ срещу насилието. Намесата на възрастните следва внимателно да се обмисли и планира. Тя трябва да бъде последователно прилагана от цялата училищна общност, за да бъде максимално ефективна.

Важно е да не бъдат омаловажавани и първите прояви на влошаване на отношенията между децата, както и поведението, което е неприемливо. Тези ситуации представляват първо ниво от приетата класификация (Приложение 1). Необходимо е още при най-малките сигнали и съмнения за тормоз да се предприемат стъпки, за да се предотврати ескалация на насилието и да се изпрати ясно послание, че такова поведение няма да бъде толерирано. Вниманието трябва да бъде насочено както към проявите на физически тормоз, така и към неговите социални и психологически измерения.

1. Прекратяване на ситуация на насилие и тормоз

Задължение на всеки служител на ДГ е да се намеси, за да прекрати ситуация на насилие/тормоз, на която е станал свидетел или за която е получил сигнал (от дете, родител или друг служител от детската градина):

- в случай на физически тормоз децата трябва да бъдат разделени и да се прекрати физическият контакт между тях незабавно; когато има опасност за живота на детето, неговото здраве и физическия интегритет може да се използва разумна физическа сила под формата на избутване, издърпване, задържане на място.

- не трябва веднага да се разпитва за случилото се, да се обсъждат причините за насилието или да се изяснява ситуацията. Това може да се случи на по-късен етап. Важното е учителят ясно да обяви пред всички, че това е насилие и то е недопустимо поведение. В този момент не е добре да се разпитва за подробности и детето, което е потърпевшо, особено в присъствието на детето, което е нанесло насилието/тормоза и на други деца, защото това може да урони неговото достойнство. Фокусът на интервенцията трябва да бъде насочен към децата – свидетели на насилието, към средата, а не към активните участници и потърпевшите в ситуацията на насилие;

- когато става въпрос за първа проява, която не е тежка по отношение на нанесената вреда, може да се приложи подходът за възстановяване на щетата или да се наложи друга предварително съгласувана мярка.

2. Подход за възстановяване на щетата

Подходът за възстановяване на щетата се основава на принципа, че „всяка щета, нанесена на друг, трябва да бъде възстановена“ и включва съответните действия в тази посока. Важно е преди да се прилага подходът да бъде предварително съгласуван с цялата общност, включително и с децата, и да бъде част от политиката на институцията. Възстановяване на щетата е принцип, който предполага, че хората правят грешки. Грешките следва да бъдат поправени, като същевременно не се налагат наказания. Този принцип подчертава поемането на отговорност за неприемливо поведение и за позитивно решаване на проблема. Възстановяването на щетите успешно може да се прилага за материални и за нематериални щети. Подходът за възстановяване на щетата изисква време

и по-задълбочен разговор с детето, което е извършило насилие, за да му се помогне да разбере какви са последствията от неговата постъпка. Поради тази причина е най-добре този подход да се приложи от учителя/класния ръководител, педагогическия съветник/психолога. Важно е учителят със спокоен и умерен тон, както и с държанието си, да покаже ясно, че проблемът е в начина на поведение, а не в личността на самия ученик, и че се действа с оглед отново да се възстановят ценностите, към които цялата детска градина се придържа, а не за да бъде наказан:

- като първа стъпка учителят изслушва детето. Не е желателно детето да се изслушва съвместно с потърпевшото дете;

- ключов момент във възстановяването на щетата е, че учителят разговаря с детето, а детето само предлага как ще поправи грешката си, с което отново ще се възстанови нарушената ценност. С това негово предложение трябва да се съгласи и детето, което е потърпевш от насилието. Този процес се медира от ангажирания в случая учител или психолога;

- след изясняване на ситуацията, учителят за определен период от време проследява поведението на децата и дава обратна връзка. Психологът също може да подпомогне работата на учителя като наблюдава детето във взаимоотношенията му с другите деца и даде насоки за действията и мерките, които учителят да предприема при необходимост;

- при преценка може да бъде насочено към услуги в общността (виж точка 4/. Насочване на детето и неговите родители към програми и услуги в общността).

3. Действия при инцидент, криза или при повторна ситуация на насилие или тормоз

При повторна ситуация на насилие или когато има случай на инцидент или криза се следват предписанията от механизма, описани в *Приложение 1*. Класификация на формите на тормоз и предприемане на съответни действия:

- при инциденти и кризи се препоръчва работа в групов формат (например работа с цялата група), като кризисна интервенция е от минимум 45 минути до 1 час и 30 мин. в определени рамки – затворено пространство, в което участниците не допускат нови лица, и др. Предлага се пространство, в което да се вентилират емоциите от преживяното и да се даде възможност за преработка. Най-подходящо е тази интервенция да бъде извършвана от психолога, а при липсата на такъв специалист веднага да се потърси съдействие от Националната мобилна група за психологическа подкрепа, състояща се от кризисни психолози към МОН, мобилната група или специалист от услуга в общността или мобилни кризисни психолози от Държавната агенция за закрила на детето. Честа спонтанна реакция на възрастните е заставането на страната на „жертвата“ и наказване на „насилника“. Ключово при интервенцията на възрастните е приемането на разбирането, че детето, обект на тормоз, не се нуждае от състрадание, а детето, извършител на тормоз, не се нуждае от наказание, особено което го унижава, а от разбиране и емпатия (съпреживяване), за да може то да развие това чувство към другите;

- работата с деца, които са обект на тормоз, трябва да бъде насочена към формиране на умения за справяне с подобно поведение. Важно е учителят да поговори с детето, по възможност още същия ден (или веднага след като е разбрал за случая, ако се касае за ситуация, за която е научил случайно) и да разбере какво точно се е случило. Ако е необходимо отделни факти могат допълнително и дискретно да бъдат проучени;

- погрешно е открито и публично пред другите деца да се оказва подкрепа на потърпевшото дете, защото това допълнително ще урони достойнството на детето пред неговите връстниците. При този първи разговор е важно да се предложи на детето подкрепа, като се разговаря с него какво точно ще му помогне да се почувства сигурно;

- необходимо е да се подчертае поверителността на разговора, като се спомене кои ще бъдат уведомени за случилото се;

- детето трябва да почувства доверие и сигурност за споделяне, което е особено важно ако насилието се повтори. Може да му се предложи да поговори с психолога в ДГ;

- не е препоръчително да се прави среща между детето, върху което е упражнено насилието, и детето, което е извършило насилието, с цел да се помирят и да се разберат. Такива срещи могат да доведат до неблагоприятни последици. При създаване на необходими условия и след съответно обучение на специалистите в детската градина, училището, центъра за подкрепа за личностно развитие, специализираното обслужващо звено може да се реализира медиация с цел възстановяване на емоционалната и моралната щета и взаимовръзките между децата.

- наблюдавайте детето в следващите дни, за да се уверите как се чувства, и при необходимост отново разговаряйте с него;

- необходимо е да се работи с наблюдателите не само на нивото на превенцията, но и след ситуация на тормоз;

- не се отстраняват наблюдателите, когато се прекратява или управлява ситуация на тормоз, като всички, които са били там, следва да видят какво се прави съгласно правилата на институцията;

- валидират се правилата и етиката на поведението и се подкрепят тези, които са се намесили в защита ценностите на ДГ. На останалите се споделя очакването да направят същото, ако се случи в бъдеще;

- насърчават се отговори на насилието с думи, търсене на помощ и съобщаване за случая;

- при преценка детето може да бъде насочено към услуги в общността.

4. *Насочване на детето и неговите родители към програми и услуги в общността*

Насочването на детето и неговите родители към консултация и психологическа работа следва да се осъществява от психолога или ако няма такъв – от учителя на групата. Насочващият трябва да е запознат с услугите в общността и да даде пълна и конкретна информация на родителите за възможните услуги и програми – къде може да се консултират, колко струват консултациите, какво представляват консултациите, какъв е метода на работа и т.н. Всяка детска градина следва да имат актуална информация за наличните услуги в общността, като центрове за превенция и консултативни кабинети към местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, центрове за обществена подкрепа, комплекси за социални услуги, общински съвети по наркотичните вещества, програми, предлагани от неправителствени организации и др. Важно е насочването да се направи конкретно и с грижа, за да могат родителите и детето да се възползват, а не да го приемат като мярка за наказание.

5. *Действия при насилие на дете срещу член на екипа на институцията*

Действието се прекратява незабавно от възрастен, който е в близост до мястото на извършеното насилие. Оказва се помощ в случай, че има пострадал/пострадали. Детето трябва да бъде отделено с оглед на възстановяване на сигурността. Отделянето на детето може да бъде временно до успокояването му, осъществява се психологическо консултиране/кризисна интервенция. Уведомяват се родителите на детето. С детето започват дейности за установяване на причините, изясняване на ситуацията, оценка на проблема. С него задължително разговаря психолог или педагогически съветник. Последният дава становище след оценката на проблема и поведението за целите на вземането на решение за последици от Педагогическия съвет. Детската градина организира провеждане на педагогически съвет за вземане на решение за последващи действия. Обсъждат се възможни действия и се прави план за работа с детето.

6. *Действията при насилие на възрастен срещу дете*

При насилие на възрастен над дете незабавно се подава сигнал към ОЗД и/или полиция и се свиква Координационния механизъм за дете в риск. Детската градина, училището, центъра за подкрепа за личностно развитие, специализираното обслужващо звено извършват последователни действия – описани в *Приложение 3*: Кога, кой и къде може да подава сигнал за дете в риск? С пострадалото дете разговаря психолог или педагогически съветник, който прави оценка и изготвя становище.

КОГА, КОЙ И КЪДЕ МОЖЕ ДА ПОДАВА СИГНАЛ ЗА ДЕТЕ В РИСК?

1. Кога се подава сигнал за дете в риск?
2. Кой подава сигнал за дете в риск или в ситуация на насилие и тормоз?
3. Къде може да се подава сигнал за дете в риск или в ситуация на насилие и тормоз?

1. Кога се подава сигнал за дете в риск?

Съгласно Закона за закрила на детето (чл. 7, ал. 1) „Лице, на което стане известно, че дете се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми дирекция „Социално подпомагане”, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи.

Съгласно ал. 2 „Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняването от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна“.

2. Кой подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

При идентифициране на случаи на насилие и тормоз на деца в детската градина, директорът следва да бъде незабавно уведомен. От страна на институцията сигналът се подава от директора. Всеки член на ДГ, който е станал свидетел на ситуация на насилие и тормоз, е длъжен незабавно да уведоми ОЗД и /или полицията. Съгласно Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (чл. 10, ал. 5) в случаите, отнасящи се до насилие над дете, се разглеждат и анонимни сигнали. В случай на подозрение за ситуация на тормоз, всеки служител в институцията може да проведе консултация, като се свърже с Националната телефонна линия за деца и разговаря с консултант на телефон 116 111, а в ситуации на кибернасилие и кибертормоз – да се свърже с Националния център за безопасен интернет на телефон 124 123 или чрез сайта www.safenet.bg.

3. Къде може да се подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

Към Държавната агенция за закрила на детето функционира Национална телефонна линия за деца 116 111, която работи 24 часа в денонощието. Линията е с национално покритие, достъпна от територията на цялата страна, напълно безплатна за обаждачите се, независимо дали звънят от стационарен или мобилен телефон.

Националната телефонна линия за деца предоставя консултиране, информиране и помощ по всякакви въпроси и проблеми, свързани с деца. Към нея при необходимост могат да се обръщат за съдействие и професионалисти. В случаи, касаещи насилие и тормоз в интернет (кибернасилие и кибертормоз), сигнал може да се подава към Националния център за безопасен интернет. Към центъра функционира консултативна линия, отворена в работните дни между 10 и 16 часа на телефон 124 123, имейл helpline@online.bg и чат в сайта www.safenet.bg. Консултациите на линията са анонимни и на нея могат да се свързват както деца, така и професионалисти и родители.

Сигнал може да бъде подаден и към националния телефон за спешни повиквания: 112.

Според Координационния механизъм, в случай че сигналът за насилие бъде приет от някой от визираните органи за закрила – получен от дирекция „Социално подпомагане“ (отдел за закрила на детето), Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи, съгласно чл. 7 от Закона за закрила на детето той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се изпраща в дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето.

Съгласно Координационния механизъм във всеки един отдел „Закрила на детето“ при дирекция „Социално подпомагане“ началникът на отдела е на разположение, като той определя отговорен социален работник. В отдел „Закрила на детето“ определеният отговорен социален работник извършва проверката на сигнала до 24 часа от неговото

постъпване. При проучването на сигнала социалният работник може да потърси съдействие от страна на детската градина/училището – информация за детето, за взаимоотношенията му с децата, впечатленията на учителите, т.е. информация, с която да бъде направена оценка на случая.

При проучването на сигнала и предприемането на действия се изисква работа в екип от страна на различни специалисти, за да се направи точна оценка и да бъдат съгласувани действията на различните специалисти. В случай, че бъде установен риск за детето, трябва да бъдат предприети мерки за закрила и да започне работа по случая. Изготвя се общ план, в който се описват планираните мерки, като социалният работник е отговорен и следи за изпълнението на плана. Мултидисциплинарният екип на местно равнище следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Всеки един от посочените по-горе участници в мултидисциплинарния екип набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да изпълни, съобразно собствените си правомощия и в съответствие с нормативната уредба. Конкретните задачи за изпълнение следва да бъдат зададени така, че да може всеки участник да действа съобразно оперативната си самостоятелност, като изпълнението на конкретните дейности и задачи бъде подкрепено със съдействието на останалите участници и в същото време това да спомогне за крайния резултат – дългосрочна цел, която трябва да гарантира в най-голяма степен интереса на засегнатото дете. Ролята на социалния работник е свързана с проучване на семейната среда и предприемане на мерки за закрила. В същото време той има правомощията и ангажимента да консултира родителите, да подпомогне тяхната ангажираност в работата с детето на равнище детска градина. Социалният работник може да консултира семейството, да насочи родителите и детето към подходящи социални услуги и консултации.